

Жайлаўым жайлаўым, айтпасам болмас,
(Луга, луга, как мне промолчать),
Бул азапты биз сорлыға ким қылмас,
(кто бы горе такое не пророчил нам),

Өзим әўеремен ҳақтың исине,
(Я всегда на стороне правды),
Бир кудайым мәдет бергей денеме,
(Один бог в помощь моей душе),
Ылайыклы берген мен өтермен жайлаўым
(Достойную помощь получил я, мои луга!) [Күнхожа, 2019: 6].

Если проанализировать, поэт сетуя о нехватке пастбищ каракалпаков для крупного рогатого скота, овец и коз в те времена, когда он жил, и о том, что у них действительно не было пастбища, создает картину жизни каракалпаков в XIX веке.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Исмаилов Б. Күнхожаның өмири ҳәм творчествосы. – Нукус, 1996.
2. История Каракалпакской АССР. Т. I. – Нукус: Каракалпакстан, 1975.
3. Каульбарс А.В. Низовья Аму-дарья, описанные по собственным исследованиям в 1873 г. Генерального штаба полковником Бароном А.В. Каульбарсом – СПб., 1881- (Записки императорского русского географического общества по общей географии).
4. Күнхожа. Сайланды қосықлар жыйнағы. – Нукус, 2019.
5. Нызанов М. Күнхожа (сайланды қосықлар жыйнағы). – Нөкис: Билим, 2019.
6. Пирназаров А. Күнхожа, Әжинияз, Сыдық шығармаларында қолланылған деретиўшилиқ усыллары. – Нукус, 2000.

“O`N UCHINCHI ESHIK” SHE`RIDA BERUNIY OBRAZI TALQINI

Pirnazarova M.M.

*f.f.n., dotsent, Urganch Davlat universiteti,
Urganch, O'zbekiston
e-mail: manzuramatnazarovna@gmail.com
tel: +99897 5165666*

Omon Matjon ijodi davomida buyuk qomusiy olimlarimiz va shoirларimiz Al-Beruniy, Al-Xorazmiy, Al-Ma'mun, Ahmad Yassaviy, Pahlavon Mahmudlarning obrazi yaratilganini ko'rishimiz mumkin. Shoirning Beruniy haqidagi asarlari ham shoirning yuksak darajadagi asarlari qatoriga kiradi. Abu Rayxon Beruniy keyingi avlodlarga boy ilmiy va adabiy meros qoldirgan. Uni nafaqat sharq xalqlari, balki g'arb jamoatchiligi ham tan olgan. Shu boisdan buyuk olim haqida ilmiy asarlar bilan birga badiiy asarlar ham yaratilgan. Shu jihatdan olib qaraydigan bo'lsak, shoir iste'dodli realist ijodkor sifatida o'z ideallarini ifoda etish maqsadida tarixda yashab o'tgan, xalqimiz uchun qadrli bo'lgan va butun dunyo tan olgan buyuk alloma shaxslarning obraziga murojaat qilgan. Aniq tarixiy dalillarni va tarixiy shaxslar haqidagi afsona va rivoyatlarni o'rgangan, asarlariga singdirib yuborgan. Ijodkor asarlarini kuzatar ekanmiz, buyuk va oddiy insonlarning qalb go'zalliklarini, zamon, umr, xalq, odamlar taqdiri va kelajagi bilan bog'liqligi, vatan oldidagi burchi kabi mavzular shoir ijodining asosiy mazmuni ekanligiga amin bo'ldik.

Omon Matjonning “O`n uchinchi eshik” she`ri ayniqsa xarakterlidir. Xalq og`zaki ijodiyotida “O`n uchinchi eshik” nomli rivoyat keng tarqalgan. 1017 yilda Xorazmni bosib olgan Mahmud G`aznaviy o`ta xudbin, jahldor kishi bo`lgan. U Beruniy ham asirlar qatorida kishanlaydi. Buyuk olimning taqdiriga achingan xalq uning o`tkir olim, hatto bashoratchi ekanini aytib, shohdan shafqat so`rashadi. Shunda Mahmud G`aznaviy: agar Beruniy bashoratchi bo`lsa, mana shu 12 eshikli saroyning qaysi eshigidan chiqib ketishimni aytsin, degan talabni qo`yadi. Beruniy bu masalani yechib, maktub bitib tegishli vakilga topshiradi. Shunda shoh o`n uchinchi eshikni ochdirib chiqib ketadi. O`shanda maktubni ochib o`qisalar Beruniyning voqeani to`g`ri bashorat qilganligi ma`lum bo`ladi. Shoir rivoyat, naql, afsona, ertaklar vositasida tarixiy shaxslarning yorqin obrazini yarata olgan.

Ushbu sujet asosida yaratilgan she`r O. Matjon ijodida muhim o`rin tutadi. Unda shoir buyuk olimning naqadar zukko bashoratchi, mantiqiy fikrlovchi inson ekanligini ifodalamoqchi bo`ladi va buni uddasidan chiqadi:

Ana turar u-toza xilqat,

Ko`zlarida ko`kday tubsizlik.
Chehrasida porlar beshafqat,
Qat'iy sabot mujassam o`zlik.
"Sultonlarga bizdan ne darkor
Tinch qo`yarmi axir bu zolim?
Dil xushlashi uchun hukmdor,
Endi kerak bo`ptimi olim?! [Омон Матжон, 1995: 272].

Beruniy zolim shohdan shafqat kutmaydi, sabot-matonat bilan uning tahqirlashlariga chidaydi. Mahmud G`aznaviy uni o`ldirmaydi. Chunki uning harbiy yurishlarida Beruniydek ilmiy salohiyatga ega bo`lgan chuqur aql sohibi maslahatchi sifatida kerak edi.

She`rda Beruniyning qalb iztiroblari G`azna shahriga nisbatan shoir aytgan so`zlarda yaqqol ko`rinadi:

G`azna uzra bo`y cho`zmishdi bot
Haybatli va qo`rqinchli saroy.
Bunday shiddat, bunday mahobat
Bag`dodda ham yo`qdir hoynahoy.
Ichkarisi vahm bir dunyo,
O`n ikkita eshigi bordir.
O`rtada taxt... "G`azabnok siymo...
Tegrasida o`n ikki qandil... [Омон Матжон, 1995: 272].

Omon Matjon adabiyotshunos N. Rahimjonov bilan suhbatda o`tmish siymolari haqida ushbu fikrlarni ilgari surgan: "...o`tmishdagi shaxslar hayotiga munosabatda uning hatti harakatlari, o`y-kechinmalari o`sha davr muhiti bilan bog`liq tarzda baholanmog`i zarur. Zero, agar o`tmishning ijtimoiy-ma`rifiy, ma`naviy-ahloqiy va hokazo ibratli jihatlarini bo`lmasa, bunday tarixning hech kimga keragi yo`q" [Раҳимжонов, 2016: 137].

She`rda Mamud G`aznaviy Beruniyning bashoratchi ekanini eshitib, ishonmasdan uni masxara qiladi:

Emish, o`sha xorazmlik zot!
O`qir emish ko`zlardan ma`no!
O`qir emish xayolni ham bot,
Aytar emish yanglishmay aslo.
"Xo`sh!-deb yana turdi o`rnidan,
Neni xayol etmishimni ayt,
Eshiklarning qaysi biridan,
Hozir chiqib ketishimni ayt!"

Omon Matjonning bu kabi asarlari adabiy jarayonda o`z davrida yangilik bo`lgan asarlar hisoblanadi. Uning she`riyatida, dostonlarida, dramatik asarlarida ham epik ko`lam namoyon bo`lganligini ko`rishimiz mumkin. Aytmoqchi bo`lgan fikrlarining zalvorini, jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni, mavzularni ko`tarib chiqqanligi bilan ahamiyati yuqori ekanligi namoyon bo`lgan. She`rga qaytadigan bo`lsak, albatta, Beruniy aql-zakovati, masalani to`g`ri yechishi shohni hayratga emas, balki g`azabga keltiradi.

Va shu lahza to`qnashdi birrov,
Ikki siymo-ikki xil nigoh,
To`qnashganday suv bilan olov,
To`qnashganday o`pqon bilan tog`.
Shu o`tlug` zum, shu olov qarash,
Lekin mangu etadi davom.

Shoir voqeani tasvirlar ekan, bir-biriga mutlaqo zid bo`lgan ikki siymoni qiyos qilib, biridan aql-zakovat, ikkinchisidan g`azab-qabohat yog`ib turishini qayta-qayta uqdiradi. Bu o`rinlarda gap faqat aniq bir siymo- Beruniy qismati ustida borayotgani yo`q. Faqat o`tmishda emas, hamma zamonlarda ham xalq peshonasidagi yulduzlarni, hattoki ular yaratgan ixtirolardan unumli foydalansada, bahramand bo`lsa-da, hamisha ham munosib qadrlay bilmagan. Tarixdan bunga misollar juda ko`p va shoir shunday holatlarni bugun ham takrorlanmasligi uchun odamlarni o`zligini anglashga, hushyor tortishga chorlaydi.

O.Matjon she`rning final qismida muayyan xulosa chiqarishga shoshilmaydi. Biroq g`oyani yana xalq orasidagi rivoyatlardan izlaydi:

Ne bo`ldi deb, xo`sh undan keyin,
O`tirmaylik, do`stlarim, qaytib,
Ul xatda ne yozilganligin,
Mushohidlar ketganlar aytib:

“Kimning agar bor taxti-toji,
Kuch-quvvati dog`i ustuvor,
Qay tomonga yuz bursa-hajdir.

Qay tomonga shahd etsa-yo`l bor!” [Омон Матжон, 1995: 272].

Umuman olganda, O. Matjonning mazkur she`ri rivoyatlar mazmunida dunyoga kelgan bo`lsa-da, buyuk bobomizning nurli siymosini yorqin misralarga singdira olgan. Ushbu she`rdagi poetik xulosa va saboqlar g`oyat hayajonli va ibratlidir. “To`rabekaxonim”, “Najmiddin Kubro”, “O`n uchinchi eshik”, “Pahlavon Mahmud” kabi asarlar xalqimizning tarixiy hayotiga bag`ishlangan. Tarixiy faktlarga, mashhur olimlarning asarlariga tayanilib, shuningdek, tarixiy shaxslar haqidagi xalq orasida tarqalgan rivoyatlarga asoslanib yozilgan bu ijod namunalari qadim ajdodlarimizning bosqinchilarga qarshi kurashi, ilm-fanni rivojlantirishga qo`shgan hissasi, insonparvarlik yo`lida olib borgan faoliyatlari aks ettirilgan. Ijodkorning o`tmish voqealari asosida ilgari surgan falsafasi millat avlodlarini buyuk ajdodlarga xos tarzda tarbiyalash va ma`naviyatli jamiyat qurishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Норматов У. Қалб инқилоби. –Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1986. 292-бет.
2. Норматов У. Нафосат гурунглари. Тошкент: Мухаррир нашриёти. 2011.100-бет
3. Омон Матжон. Дийдор азиз. Тошкент: Ношир нашриёти. 2011. 34-бет.
4. Омон Матжон. Иймон ёғдуси. Шеърлар, дostonлар. –Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1995. 272-бет.
5. Раҳимжонов Н. Бадиият бош мезон. Тошкент, “Академнашр”. 2016.137-бет.

АДАБИЁТШУНОСЛИҚДА ТАЛҚИН ВА ГЕРМЕНЕВТИКА МАСАЛАЛАРИ

Акбарова Ш.Ғ.

ўқитувчи, Фарғона давлат университети, Фарғона, Ўзбекистон

e-mail: acharlotte18@yahoo.fr

тел: +998939730939

Юртимиздаги адабий-маънавий вазият тубдан ўзгариши муқаддас, ўлмас бадиий асарларни холис, ишонarli, илмий талқин этиш имконини берди. Натижада ўзбек адабиётшунослига бадиий асарга ёндашувнинг янги кўринишлари, талқиннинг янги кўринишлари кириб кела бошлади ва халқимиз бадиий асарларни ўқиб, тушуниб, ҳис қилиб улар юзасидан мушоҳада қилиб, таҳлил ва талқин қила бошлади. Таҳлил ва талқин нафақат ҳозирги ўзбек адабиёти, балки мумтоз адабиётимиз, жаҳон адабиёти ноёб намуналарининг асосли таҳлил, теран талқини орқали миллий мафкура, истиқлол ғоясини ёритиб бериши мумкин. Зеро, “таҳлил ва талқинлар-бадиий асар баҳосини белгилашдаги бош мезон [B.Nazarov, A.Rasulov, Q.Qahramonova, Sh.Axmedova, 2012: 341] саналади.

Интерпретация (лот.interpretation-тушунтирма)- талқин; адабий асар мазмунини идрок қилиш, унинг мазмуни, бадиий концепциясини англаш, тушуниш демакдир. Кенг маънода интерпретация ўзга томондан айtilган гап, ёзилган асар (илмий, диний,бадиий) мазмунини бир бутун сифатида тушуниш ва тушунтириб бериш маъносини билдиради [Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М, 2010: 119]. Тушуниш ва талқин қилиш жараёнининг назарий муаммоларини ўрганувчи соҳа – герменевтикадир.

XIX асрда герменевтикага ҳар қандай тавсифдаги матнларга ишора қилувчи умумий талқин назарияси сифатида қарала бошлади. Герменевтика маъно талқинини – тушунтириш, таҳлил, шарҳлашни тасвирлайди. Герменевтика матнни идрок этиш ва тушуниш масалалари билан шуғулланади, бу нуктаи назардан тушуниш - бу матннинг маъносини тушуниш жараёни, яъни сўзловчи ва тингловчи ёхуд ёзувчи ва ўқувчи ўртасидаги ўзига хос диалогдир.

Замонавий герменевтика учта ёндашувни (intelligendi, explicandi, applicandi) ажратиб кўрсатади: “тушуниш”, “талқин қилиш” ва “қўллаш”. Баъзи назарийчилар учун “тушуниш” бирламчи бўлса, бошқалари учун эса талқин қилиш юқори даражага чиқади [H.G.Gadamer, 1976: 148].

Ғарб, англо-америка адабиётшунослигида герменевтика”, “аксиология”, “интерпретация”, “биография” сингари истилоҳ сўзлар мавжуд бўлиб, улар бадиий асарни ўқиб, англаш эстетикасини яратиб бўлган, талқину баҳолаш назарияси бобида катта ютуқларга эришган экан.